

I. N. Unković: U povodu 40. obljetnice...

KB 37, 339-350, Split 2011.

U POVODU 40. OBLJETNICE SMRTI LJUBE KARAMANA (1971.-2011.)

UDK: 7.072.2 Karaman, Lj.
Primljeno: 15. 7. 2011.
Izvorni znanstveni rad

IVANA NINA UNKOVIĆ
Hrvatski restauratorski zavod
Odjel u Splitu
Porinova 2A
21000 Split, HR

Podsjećamo se na dr. Ljubu Karamana, povjesničara umjetnosti, konzervatora, povjesničara, arheologa i teoretičara umjetnosti, u povodu 40. obljetnice njegove smrti (Split, 15. lipnja 1886. - Zagreb, 19. travnja 1971.). U radu se obrađuju osnovni podaci o Karamanu, kao i do sada nedovoljno poznat detalj njegova imponirajućeg opusa. Pomnije se analiziraju njegova stajališta o boljoj povezanosti konzervatora, arheologa, povjesničara umjetnosti, povjesničara i restauratora kao glavnog preduvjeta za temeljito kvalitetno istraživanje.

Ključne riječi: Ljubo Karaman, teorija i povijest umjetnosti, povezivanje rada povjesničara umjetnosti, konzervatora, arheologa i povjesničara

O KARAMANU STRUČNJAKU

Ljubo Karaman, povjesničar umjetnosti, konzervator, povjesničar i arheolog, taj izuzetan i svestran čovjek koji se bavio ponajprije srednjovjekovnom povijesti umjetnosti Dalmacije, a potom povijesti kontinentalne Hrvatske, Istre i Primorja, umire 19. travnja 1971. godine u 85. godini života.¹ Prošlo je već 40 godina, a taj istraživač svjetskoga glasa sveprisutan je u konzervatorskoj

praksi. Njegova bogata bibliografija često je temelj mnogih istraživanja, a i dio ispitne literature na današnjim fakultetima.

U Beču je studirao povijest i zemljopis, potom povijest umjetnosti (profesor mu je bio i poznati J. Strzygowski), a godine 1920. doktorirao je iz povijesti umjetnosti i arheologije kod M. Dvořáka.² U Splitu se 1919. godine zapošljava kao suradnik don Frane Bulića u tadašnjem Pokrajinskom konzervatorskom uredu za Dalmaciju.³ Karaman 22 godine organizira i od 1926. godine vodi u Splitu konzervatorsku službu za Dalmaciju, po načelu *konzervirati, a ne restaurirati*, što primjenjuje elastično.⁴

Neki od najvažnijih njegovih radova i pothvata vezanih uz Split su: *Pitanje odstranjenja zgrada stare biskupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku (1920.), *Historijat osnova za regulisanje južnog pročelja Dioklecijanove palače u Splitu*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku (1922.), *Sarkofag Ivana Ravenjanina u Splitu i ranosrednjovječna pleterna ornamentika u Dalmaciji*, Starinar (1924.-1925.), *Dioklecijanova palača u povijesti umjetnosti*, (1929., sa F. Bulićem), *O Grguru Ninskom i Meštrovićevom spomeniku u Splitu*, (1929.) i izrada *Pravilnika za grad Split* (1931.).

Gonjen sudbinom okupirane Dalmacije stiže u Zagreb i preuzima od Šzaba Konzervatorski zavod (19. 8. 1941.), gdje organizira i vodi službu za kontinentalni i sjeverni dio Hrvatske (Istra i Primorje) do 1950. godine.⁵ Do 1964. godine bio je honorarni službenik u istom Zavodu, u svojstvu višega znanstvenog suradnika, uz mjesečni honorar od 4000 dinara, s radnim vremenom od 4 sata dnevno.⁶

Od početka karijere proživljavao je velike poteškoće glede priznavanja statusa u sklopu kategorizacije i grupiranja namještenika. Potaknut time, 16. 3. 1922. piše tadašnjem Ministarstvu prosvjete, naglašavajući da je samostalan radnik potpune kvalifikacije koji radi na stručnom i znanstvenom proučavanju dalmatinskih spomenika s ukupno 11 godina službe (uključuje i angažmane u srednjim školama počevši od 1. 4. 1911.), te predlaže da ga uvrste u I. kategoriju 4. radne grupe.⁷ Njegovo nezadovoljstvo se produljilo na punih 7 godina. Godine 1929. obraća se dr. Miki Jovanoviću preko prof. Marina Katunarića, navodeći da su već 1923. godine u Uredbi za razvrstavanje državnih službenika izostavljena zvanja konzervatora i konzervatorskih pomoćnika.⁸ Taj je propust nanio ne samo materijalne štete konzervatorima već izazvao i nered u upravi. Svim silama je želio dokazati da je zvanje konzervatora u jednakom rangu kao

i zvanje ravnatelja muzeja, a ono pomoćnika konzervatora u rangu kustosa muzeja. Smatrao je da je problem prihvaćanja njegova statusa nastao isključivo zbog potpunog neznanja i neobaviještenosti onih u Beogradu.⁹ Poslije će, nakon odlaska u Zagreb, Karaman ponovno imati nedaća, glede zaposlenja i pravovaljanog priznatog statusa (bio je u dva navrata prisilno umirovljen).¹⁰ Karaman ni izdaleka nije bio materijalist, već principijelan borac za pravdu.

Komunikativan po prirodi, odgojio je niz istaknutih stručnih i znanstvenih radnika. Suradivao je na nekoliko međunarodnih kongresa. Republičku nagradu za životno djelo primio je 1964. godine, a 1965. biva izabran za akademika JAZU.¹¹

Njegov veliki pisani opus vrlo je raznolik,¹² bibliografija mu ima 443 jedinice.¹³ Obradivao je pojedine ličnosti, majstore, spomenike, metodološke i ikonografske teme, konzervatorsku problematiku kao i povijesti te službe, pitanja iz dalmatinske povijesti, arheologije i kulturne povijesti. No težište mu je bilo na proučavanju spomenika Dalmacije od antike do baroka, koje je obrađivao ili monografski, ili kao topografske skupina, ili po određenim razdobljima.

Po dolasku u Zagreb zanimanje mu se proširilo na probleme spomenika kontinentalne Hrvatske, Istre, a zatim na probleme na Balkanskom poluotoku i u Podunavlju. Kao snažna ličnost koja je u našoj sredini svojim međunarodnim ugledom dominirala u struci i znanosti, budno je pratio nove rezultate povjesničara, povjesničara umjetnosti i arheologa, napose one vezane za srednji vijek.¹⁴ Na njih je reagirao brojnim konstruktivnim osvrtima tako da je, kao protivnik senzacionalizma u znanosti, često presmione hipoteze svodio na pravu mjeru.¹⁵ Mnogobrojni publicistički radovi kojima je Karaman popularizirao znanstvene rezultate, dopirali su do široke publike, koja je tako imala prilike upoznati i cijiniti spomenike kulture, što je osnovni preduvjet za njihovo očuvanje.¹⁶ A među rezultatima kojima je zadužio našu i međunarodnu znanost ističu se oni koji su na temelju pomnih stilskih analiza, komparativne građe i analize historijskih izvora doveli do spoznaja trajne vrijednosti. Među najvažnijim mu je zaslugama i to što je regionalne tokove umjetničkog razvoja Hrvatske stavio u okvire provincijske, granične i periferne sredine, ne uzimajući ih kao krute kategorije, nego kao okvir koji znatno olakšava ispravno sagledavanje pojedinih spomenika ili pojedine epohe.¹⁷ Također, podario nam je svoje konzervatorsko znanje i iskustvo u *Razmatranjima*, temeljenima na krilatici *konzervirati, a ne restaurirati*.¹⁸

U radu se nećemo osvrnati na čitav pisani Karamanov opus, koji ima različito značenje za našu zajednicu, pa prema tome zaslužuje i zasebne osvrtne.¹⁹ Obradit će se zanimljivo Karamanovo mišljenje o timskom radu povjesničara umjetnosti, arheologa, povjesničara i konzervatora, koje dokazuje kako su njegovi stavovi po mnogočemu aktualni i danas. Taj segment njegova teoretiziranja do sada nije bio istražen.

Ovo podsjećanje na Karamanovu obljetnicu mali je segment oduživanja njegovu radu, koji se temeljio na trajnom nastojanju da se odlučno i temeljito istražuje i promovira povijesnoumjetnička i konzervatorska struka, iz altruističkih, a ne karijerističkih razloga.

O POTREBI ZA BOLJOM SURADNJOJ SVIH INSTITUCIJA I PROFESIONALACA KOJI SE BAVE ZAŠTITOM SPOMENIKA

O važnosti povezivanja rada konzervatora, povjesničara umjetnosti, arheologa i arhitekata, dakle svih stručnjaka koji se bave zaštitom spomenika, Karaman piše već 1922. godine.²⁰ Opravdano je reagirao oštro na istup Ć. M. Ivekovića na sastanku arheologa i konzervatora u kolovozu iste godine u Dobrni kraj Celja (u kolovozu), a potom i u Beogradu (u listopadu). Svrha sastanka bila je, pored potrebe za boljom međusobnom komunikacijom svih institucija i osoba koje se bave zaštitom spomenika, određivanje zajedničke strategije u očuvanju spomenika u Kraljevini SHS. Također, to je bila i prilika za dogovor o organizaciji Prvoga kongresa jugoslavenskih arheologa, što se dogodilo kasnije, 1924. godine, u Splitu.

U Beogradu je naglasak stavljen na donošenje zakona o muzejima i starinama. Nacrt je uz neke preinake bio prihvaćen od Ministarstva prosvjete i predstavljao je revoluciju u konzervaciji našeg područja, koja je do sada bila lišena bilo kakve zakonske regulative. Zakon je bio preduvjet za svaki znanstveni rad na polju arheologije i povijesti. Međutim, Ć. M. Iveković istupio je protiv zakona jer bi *pogodio u živac čitav rad oko čuvanja i proučavanja spomenika*.²¹ Karaman u svom izvješću sažeto prenosi nemili događaj, ne libeći se istaknuti svoj osobni stav: *G. Iveković, je u koliko smo mogli razumjeti njegove prilično konfuzne argumentacije, protiv institucije tehničkog konservatora uopće*.²² Iveković se zapravo prepao da bi arhitekt zaposlen u Konzervatorskom zavodu *monopolizirao svu građevnu djelatnost i učinio suvišnim sve arhitekte*.²³ Karaman

to *nije mogao prešutjeti*, stoga je Izvješće dijelom i pisao s nakanom da spomenike kako Konzervatorski ured za Dalmaciju najbolje zna kako je teško provesti svako nastojanje na polju čuvanja i istraživanja spomenika bez *specijalnog konzervatora* (konzervatora - arhitekta, konzervatora - povjesničara umjetnosti, konzervatora - arheologa i restauratora).

Koliko Karaman u tom stadiju (nakon samo tri godine rada u Zavodu) gleda u širinu, najbolje govore idući dijelovi Izvješća, o tome kako je suradnja s tehničarima (misli na građevinske inženjere) i restauratorima osnova za uspješno očuvanje spomenika.²⁴ Njega je iznenadilo kako ne postoji razumijevanje za postojeće teško stanje u organizaciji poslova, pa naglašava da u pomanjkanju vlastitih arhitekata Zavod često mora odgađati popravak spomenika, te je konzervatoru, kojemu je iskreno stalo, teško bespomoćno gledati kako se primjerice jedna starinska crkva proširuje ili kako se palača pregrađuje prema nacrtu nekog građevnog majstora sa sela.

Znanstveni zaključak mu je bio taj da se tek suradnjom povjesničara umjetnosti i arhitekata može doći do uspješnog očuvanja spomenika, te da se polje tehničke konzervacije (misli na arhitekate, arheologe, restauratore specijalizirane za rad s konzervatorima) odavna s uspjehom provodi u Austriji, Njemačkoj, Italiji, Francuskoj itd. Ponosno zaključuje kako mu se čini da je jedino Konzervatorski zavod za Dalmaciju osnovna institucija njege spomenika, kojemu leži na srcu sudbina naših povijesnih spomenika. Karaman se u jednom dijelu Izvješća obraća Ivekoviću koji je, po njegovu mišljenju, pretjerao u davanju *lekcija s visine* arheolozima izjavom da: *njihov rad, njihova nauka ne smije biti iskopavanje propalog iz prošlosti (!) već oživljavanje i podržavanje onog, što treba da uvijek živi*. Karaman mu odvrća sličnom mjerom: *Umuje pisac kao da ovo zadnje nije logična i nužna posljedica i učinak onog prvog. Arheologija mora dakako podati i podaje, pobude za rad u sadašnjici, ali ona nije kriva, ako ponekoji arhitekti, u pomanjkanju vlastite umjetničke snage, bez duha i ukusa kopiraju oblike starog graditeljstva, mjesto da usvoje i ožive duh tih spomenika*. I dvije godine nakon službenog umirovljenja, 1952. godine²⁵, Karaman se bavi sličnom problematikom u članku *O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara*²⁶, na primjeru proučavanja ranosrednjovjekovnog razdoblja u sjevernoj Hrvatskoj.²⁷

Rad je potaknut zabrinjavajućim stanjem u proučavanju ranosrednjovjekovnog razdoblja sjeverne Hrvatske, zbog nepovezanosti struka koje se njime

bave. U 10 godina upravljanja Konzervatorskim zavodom u Zagrebu, Karaman je vjerojatno osjetio odsutnost kolegijalnosti povjesničara, arheologa i povjesničara umjetnosti u udruživanju zajedničkih snaga tijekom proučavanja. To je kulminiralo u proučavanju pradoba Posavske Hrvatske, u vrijeme narodnih vladara. Podaci o starim kronikama i ispravama, spomenici u zbirkama i riznicama, predmeti koje je iz utrobe zemlje izvukao arheolog ne povezuju se dostatno u zajedničkom znanstvenom istraživanju, kao u primorskim krajevima. Vjerojatno mu je to bilo teško prihvatiti nakon pozitivnog iskustva u splitskom razdoblju svoje karijere.²⁸ Njega je iznenadilo što F. Šišić u *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara* ni jednom ne spominje crkvene kodekse, dragocjene primjerke iluminatorskog umijeća 11. stoljeća.²⁹ Također, ne spominje ni tzv. Radonove Biblije, pisane oko 800. godine, kao ni poznati zagrebački *dipthi*, tj. korice crkvene knjige od bjelokosti iz istog razdoblja.³⁰ Nije mu jasno kako povjesničari većinom prelaze preko tih činjenica, te naglašava prijeku potrebu povezanosti u radu s povjesničarima umjetnosti i arheolozima. Čak daje konkretne primjere kako bi on to riješio u proučavanju Panonske Hrvatske. *Cum grano salis*³¹, Karaman smatra da se hitno, pomoću podataka arheoloških nalaza iz sjevernih hrvatskih krajeva mora provjeriti istinitost povijesnih izvora. Podravska groblja iz 11. stoljeća, koje je objelodanio od J. Brunšmid³², govore o stvarnom stanju i životu naroda u tom kraju, a ulomci crkvenog namještaja, iskićeni poznatim starohrvatskim pleternim skulpturama iz Siska i Marije Gorske kod Lobora iz 11. stoljeća, jamče da je, i prije osnivanja biskupije u Zagrebu, kad između Save i Drave nije bilo čvršće crkvene organizacije, bilo ipak u tom kraju vjerskog života, pa i crkava građenih u kamenu. Pojedini kameni ulomci pleternog ukrasa iz Arheološkog muzeja u Zagrebu povezivali su se s viješću da je patrijarh Fortunat poslao godine 821. Ljudevitu Posavskom majstore i umjetnike da mu utvrde gradove u borbi protiv Franaka. Karaman primjećuje da jedan od tih ulomaka ima troprutaste pletenice ispunjene kuglicama, što on datira kasnije, u 11. stoljeće.³³

Podravska groblja iz 11. stoljeća ujedno su pokazala da je tamošnji narod, iako pokršten, primio novu vjeru površno, zadržavši stare tradicije i običaje. Karaman otkriva da su se tada, prema običaju, pokojnici pokapali u gustim paralelnim redovima u grobnim jamama orijentiranim od zapada prema istoku, nezavisno od bilo koje crkvene građevine. U grobovima se znao pronaći nakit, prstenje, naušnice, narukvice i ogrlice, u rukama ili u ustima srebrni

novac mađarskih kraljeva iz 11. stoljeća, kao i hrana u loncima od pečene zemlje. Činjenica jest da je to povijesno važno, i jako zanimljivo, ali tad se to nije uzelo u obzir i pravovaljano obradilo. Smatrao je da arheološkim nalazima u grobljima iz radnoga srednjeg vijeka treba posvetiti više pozornosti. Predmeti pronađeni u grobovima Karamanu su *puno govorili*. Ukazivali su na prolaženje različitih germanskih plemena, ukrštavanje političke vlasti i ekonomskih veza. Ovim je pitanjem Karaman otvorio veliki nerazriješen problem u istraživanju, odnosno u kategorizaciji tipologije grobova.

Smatrao je da je potrebno provoditi daljnje sustavno istraživanje arheoloških nalazišta, pri čemu je prijeko potrebno povezivanje rada arheologa, povjesničara i povjesničara umjetnosti. Godine 1948. to je i službeno započela Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, okupivši te struke.³⁴

BILJEŠKE

¹ U ponedjeljak 19. 4. 1971. godine preminuo je u tišini svoga stana u Mrazovićevoj ulici. Na Mirogoju je Šjor Ljubu posljednji put ispratilo nekoliko stotina prijatelja i poštovalaca, a od njega su se toplim riječima oprostili predstavnici hrvatskih strukovnih udruženja i ustanova. Milan Prelog: *Nekrolog dr. Ljubo Karaman, 1886.-1971. Život umjetnosti*. Zagreb 1971., br. 15-16, 228.

² Godine 1904., nakon položenog ispita zrelosti u Klasičnoj gimnaziji u Splitu, odlazi u Beč, na Sveučilište znanosti, gdje godine 1910. s uspjehom polaže profesorski ispit iz povijesti i zemljopisa. Uskoro nakon toga započinje raditi u Velikoj gimnaziji u Splitu, a potom je suplent Velike gimnazije u Dubrovniku. Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu odobrava mu godine 1912. dopust za školsku godinu 1912./13., kako bi nastavio studij povijesti umjetnosti na Politehnici u Beču, pod uvjetom da iz svojih sredstava podnese troškove za zamjenu u tekućoj godini. Dana 21. 7. 1920. godine na Sveučilištu u Beču stječe doktorat nauka iz povijesti umjetnosti i arheologije s temom o romaničkoj plastici u Splitu, *Die romanische Plastik in Splato*. Arhiv Karaman Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu.

³ Godine 1913. Max Dvořák u ime Središnjeg povjerenstva moli Bulića da prihvati dužnost pokrajinskog konzervatora, s time da se u Splitu osnuje Konservatorijalni ured. Bulić prihvaća ponudu, nadajući da će na takav način efikasnije djelovati i provoditi svoje konzervatorske namjere te 23. kolovoza 1913. godine dobiva imenovanje za područje od otoka Paga do Boke kotorske. Karaman se 12. 12. 1919. zapošljava kao asistent, 1924. godine promaknut je u zvanje konzervatorskog pomoćnika, a 1926. postavljen je na dužnost glavnoga konzervatora za Dalmaciju.

- ⁴ Ljubo Karaman: *Razmatranja na liniji krilatice 'konzervirati a ne restaurirati'*. Bulletin zavoda za likovne umjetnosti, Beograd 1965., br. 1-3, 53.
- ⁵ Dana 5. 4. 1950. Karaman podnosi zahtjev za priznavanje prava na starosnu mirovinu, što mu je provedenim postupkom i priznato, s prestankom službe na dan 1. 10. 1950., a iznosom mirovine od 7.730 dinara. Arhiv Ministarstva kulture u Zagrebu (AMK), osobni dosje Ljube Karamana.
- ⁶ Ugovori o honorarnoj službi obnavljali su se kontinuirano svake godine, zaključno do 31. 12. 1964. godine. AMK, osobni dosje Ljube Karamana.
- ⁷ Godine 1922./22., Arhiv Konzervatorskog zavoda u Splitu (AKZS).
- ⁸ Dr. Miki Jovanović, tadašnji direktor Državnog računovodstva, i predsjednik Glavnog saveza državnih službenika te član komisije za novo razvrstavanje državnih službenika Marin Katunarić, tadašnji predsjednik udruženja državnih službenika u Dalmaciji. 1929./62., AKZS
- ⁹ Godine 1943. odbija odluku Ministarstva prosvjete da se prihvati profesure na Mudroslovnom fakultetu Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, jer je smatrao da je potrebitiji u konzervatorskoj službi, ali i da zbog kroničnog laringitisa nije u stanju predavati. Samo nekoliko dana nakon odgovora Ministarstvo NDH umirovljuje ga na dužnosti konzervatora, s pravom na mirovinu u skladu s godinama službe (14.400 kuna). Karaman se spori s njima na temelju Zakona o općem upravnom postupku; godine 1945. vraćen je na mjesto upravitelja Hrvatskoga državnog konzervatorija u Zagrebu. Drugu *kalvariju* proživljavao je s potraživanjem pravovaljanog novčanog iznosa za starosnu mirovinu. Piše molbu Izvršnom vijeću Sabora SRH 2. 11. 1967., no rješenje o povećanju mirovine doneseno je tek 28. 6. 1969., nepune dvije godine prije smrti. Jagoda Marković: *Ljubo Karaman bio-bibliografska studija, magistarski rad*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1979., 12-14. To ga je sve tištalo i umaralo, o čemu je često pisao Kruni Prijatelju (dopisnice Krune Prijatelja čuvaju se u Konzervatorskom zavodu u Splitu).
- ¹⁰ Spomenut ćemo samo neke istaknute znanstvenike koji su od početka kao mladi konzervatori s njim radili u zagrebačkom Zavodu: Ivan Bach, Ana Bogdanović-Deanović, Ksenija Cicarelli-Petrošić, Anđela Horvat i Tihomil Stahuljak.
- ¹¹ Opsežni popis literature prezentiran je u: Jagoda Marković: *Ljubo Karaman bio-bibliografska studija, magistarski rad*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1979., 130-186; Anđela Horvat: *Dar Ljube Karamana našoj i međunarodnoj nauci, uz njegovu 75-godišnjicu*. Vijesti muzealaca i konzervatora, Zagreb 1961., br. 4, 7-8; Anđela Horvat: *O djelatnosti Ljube Karamana u Zagrebu*. Peristil zbornik radova za povijest umjetnosti, Zagreb 1971.-1972., br. 14-15, 24-36.
- ¹² Anđela Horvat: *O djelatnosti Ljube Karamana u Zagrebu*. Peristil, Zagreb 1971.-1972., br. 14-15, 24-36.
- ¹³ 1934/176 AKZS. Već 1934. godine uvršten je u enciklopediju *Who's who in Central and East Europe*, The Central European Times Dubliffing Company Ltd., Zurich
- ¹⁴ *Karaman Ljubo, dr. conservator of historical monuments*; Split, Yug., June 15 1886; s. of Dr. Srećko, adv., and Angela degli Alberti; Dr. Mathaus Karaman, arhcbp. in Zara Dalmatia, renewer of the ecclesiastical life and authorities of Slavian Liturgy; Edue.: exam.

- Ad teach. For geography and history, 1911. Dr. for history of art., Univ. Vienna, 1920: marr.: Marie de Tonnaseo, 1921. Since 1919 in the Nat. Off. For the preservation and protection of historical and art monuments of Dalmatia in Split. Publ.: articles in *Byzantion* on archeological and historical works of art, a book: On the origin of the Croat. Past, Zagreb 1930, *Art in Dalmatia in the 15. and 16. Cent., Zagreb 1933. Decor.: St.S.O., V. cl., commander of R.C.O., corresp. Memb. of Yugoslav. Ac. In Zagreb. A.: Split, Yugoslavia.*
- ¹⁵ Primjerice, sporio se s pristašama razolikih teza u pogledu predromaničke umjetnosti starohrvatskog doba. Vidi Ivana Nina Unković: *Odras nacionalne ideologije i kulturnog nacionalizma u djelima Ljube Karamana*. Kulturna baština, Split 2009., br. 35, 263-282.
- ¹⁶ Ivana Nina Unković: *Utjecaj Ljube Karamana na konzervatorski rad Anđele Horvat*. Peristil, zbornik radova za povijest umjetnosti povodom 100. godišnjice rođenja dr. Anđele Horvat, Zagreb 2011., br. 54, prihvaćeni rad.
- ¹⁷ U pogledu Dioklecijanove palače u Splitu iznio je mišljenje da to nije *castrum*, neko kasnorimska rezidencija izgrađena odjednom, na helenistički način. Uočio je prijelazne oblike pleterne skulpture. Ne zamjećujući isprva kontinuitet antičke tradicije, došao je do zaključka da je graditeljstvo tog doba slobodnih originalnih oblika niklo u provincijskoj, perifernoj oblasti, bez vanjskih utjecaja. Otklanjajući langobardsku i bizantsku tezu, kod pleterne ornamentike zamijetio je varijante s regionalnim diferencijacijama od pletera s italjskog tla, kojim je ta skulptura kod nas bila uvjetovana (Ljubo Karaman: *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*. Zagreb 1930.). Dao je i prvu sistematizaciju grobova starohrvatskog doba te predmeta iz njih, kao što su npr. nakit, mačevi, ostruge (Majdan, Mravince). Prvi je obuhvatio cjelovitu sliku tog razdoblja, nakon kojeg uspona slijede u Dalmaciji još dva, u 13. i u 15. stoljeću. Iz vremena slobodnih komuna obradio je dva značajna djela 13. stoljeća, majstora Buvinu i Radovana. Na djelima na pragu bizantizma luči što dolazi iz Bizanta, što posreduje Zapad, a što je djelo bizantinskih majstora na radu u nas. U umjetnosti 15. i 16. stoljeća naglasio je osebnost gotičko-renesansnih prijelaznih oblika. Obavio je reviziju niza mišljenja o umjetnosti sjeverne Hrvatske i Slavonije, napose o zagrebačkoj katedrali, i tu građu povezo sa srednjoeuropskim krugom, dok je kod revizije mišljenja o spomenicima Istre, u kojoj je iza romanske fasade zamijetio i slavonski udio, podcrtao udio s utjecajima iz Italije te iz alpskog područja.
- ¹⁸ Ljubo Karaman: *Razmatranja na liniji krilatice 'konzervirati a ne restaurirati'*. Bulletin zavoda za likovne umjetnosti, Beograd 1965., br. 1-3, 44-89.
- ¹⁹ O Karamanovom radnom opusu, osobito o povijesnoumjetničkim analitičkim razrađenim prinosima, njegovim temeljitim sintezama, sabranima u više od 400 objavljenih radova, već je podosta napisano. Ovom prilikom donosim samo neke radove: Jagoda Marković: *Ljubo Karaman bio-bibliografska studija, magistarski rad*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1979., Radovan Ivančević: *Ljubo Karaman (Split 1886.-Zagreb 1971.)*. Peristil, zbornik radova za povijest umjetnosti, Zagreb 1971.-1972., br. 14-15, 7-1., Anđela Horvat: *O djelatnosti Ljube Karamana u Zagrebu*, Peristil, Zagreb 1971.-1972., br. 14-15, 19-36, Draginja Jurman-Karaman: *Suvremenost konzervatorskih pogleda Ljube Karamana (uz njegovu raspravu: Razmatranja na liniji krilatice 'konzervirati a ne restaurirati')*, Peristil, Zagreb 1971.-1972., br. 14-15, 37-40, Anđela Horvat: *O Ljubi*

Karamanu konzervatoru uz komemoraciju prilikom 10-godišnjice smrti. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1980.-1981., br. 6-7, 9-13, Ivo Maroević: *Ljubo Karaman u kontekstu suvremene teorije konzervatorstva.* Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1986., br. 12, 151-159, zbornik znanstvenog skupa u povodu 100. obljetnice rođenja dr. Ljube Karamana, Radovi Instituta povijesti umjetnosti, Zagreb 1987, br. 11: Radovan Ivančević: *Ljubo Karaman mit i stvarnost*, Kruno Prijatelj: *Ljubo Karaman i dalmatinsko Slikarstvo 15. i 16. stoljeća*, Miljenko Jurković: *O 'podrijetlu' Karamanove teze i podrijetlu predromaničke skulpture*, Jagoda Marković: *Arhiv Karaman-poticaj za istraživanje*, Anđela Horvat: *Dar Ljube Karamana našoj i međunarodnoj nauci, uz njegovu 75-godišnjicu.* Vijesti muzealaca i konzervatora, Zagreb 1961., br. 4, 3-8, Tihomil Stahuljak: *Neka sjećanja na Ljubu Karamana (U povodu desetogodišnjice smrti)*, Peristil zbornik radova za povijest umjetnosti, Zagreb 1981., br. 24, 149-157, Milan Prelog: *nekrolog dr. Ljubo Karaman 1886.-1971.* Život umjetnosti, Zagreb 1971., br. 15-16, 228-321.

²⁰ Ljubo Karaman: *Izješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju za godinu 1922.* Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split 45/1922., 2.

²¹ Ljubo Karaman: *Izješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju za godinu 1922.* Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split 45/1922., 2.

²² Karaman na to odgovara: ...reći ćemo za neupućene samo to, da je prema predloženom zakonu oblasnik Konservator pozvan, da uz pomoć svog arhitekta daje mišljenje o preinačavanju spomenika ili njegove neposredne okoline, koje bi ugrožavalo nepovredivost ili značaj odnosnog spomenika. Lj. Karaman, Ljubo Karaman: *Izješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju za godinu 1922.* Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split 45/1922., 2.

²³ Ljubo Karaman: *Izješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju za godinu 1922.* Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split 45/1922., 3.

²⁴ *Da ne govorimo o potrebi suradnje jednog tehničara kod proučavanja naših starinskih spomenika, koji su u nas u pretežnom dijelu građevine, spomenuti ćemo, da i čuvanje spomenika u praksi znači najprije izrađivati trebovnike za potrebite popravke i restauracije prema posebnim kriterijima savremene njege spomenika; grafičko snimati sve pa i najčednije starinske građevine u gradu i po selima; upućivati, savjetima i besplatno izrađenim nacrtima, i djelatnost modernog graditelja, u koliko je ova u dodiru ili u neposrednoj blizini starih spomenika, putem koji će poštediti već postojeći historijski ambijent itd.* Ljubo Karaman: *Izješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju za godinu 1922.* Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split 45/1922., 1.

²⁵ Jagoda Marković: *Ljubo Karaman bio-bibliografska studija.* Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1979., 13.

²⁶ Ljubo Karaman: *O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara.* Historijski zbornik, časopis povjesnog društva Hrvatske, Zagreb V/1952., br. 1-2, 57-62. Ovaj je prilog bio zasnovan kao referat za savjetovanje povjesničara, koje se, međutim, nije održalo.

- ²⁷ Karamanovo zanimanje za arheološke nalaze prisutno je od početka *splitskog razdoblja*, kad sudjeluje u izvođenju terenskih arheoloških istraživanja dvaju starohrvatskih groblja: na Majdanu, kod izvora rijeke Jadro, i na Glavičinama u Mravincima. Na odluku o prihvaćanju tog posla svakako je utjecala činjenica da je na tim položajima, načetim prethodnim radnjama, izišao na vidjelo starohrvatski nakit, materijal njegova znanstvenog zanimanja. Mate Zekan ga uvrštava među četiri zaslužna velikana hrvatske nacionalne arheologije srednjeg vijeka u 20. stoljeću, uz Luju Maruna, Lovru Katića i Stjepana Gunjaču (Mate Zekan: *Četiri zaslužna velikana hrvatske nacionalne arheologije srednjeg vijeka u 20. stoljeću*. Hrvatska arheologija u 20. stoljeću, Zagreb MMIX/2009., Matica hrvatska, biblioteka 20. stoljeće, 235-269).
- ²⁸ Povjesničar, arheolog i povjesničar umjetnosti pridonijeli su osvjetljenju mnogih pitanja iz prvih stoljeća srednjeg vijeka u primorskim hrvatskim krajevima, poput uloge obnovitelja splitske Crkve Ivana iz Ravene. Da se utvrdi široka podloga, na koju je i u tom slučaju Crkva postavila svoju organizaciju u kraju koji je htjela predobiti, poslužio je, pored vijesti srednjovjekovnih kroničara o nadbiskupovu djelovanju, i njegov sarkofag čuvan u tzv. Jupiterovu hramu. Nadalje, luk crkvene pregrade u Kaštel Sućurcu dokaz je Ivanova misionarskog djelovanja, dok je dragocjeni kodeks u riznici splitske katedrale, *Evangelium spatense*, izrađen nadbiskupovim nastojanjem. Nadalje, sličnu suradnju dvaju istraživača (Bulića i F. Šišića) nalazimo u primjeru natpisa kraljice Jelene: povjesničar Šišić je na temelju Bulićeva rada rekonstruirao i popunio rodoslovlje Trpimirovića. Potom, jedan oblik krune na breljefu hrvatskog vladara i na fresko-slici dukljanskog kralja u stonskoj crkvi sv. Mihajla potvrdio je mišljenje o paralelnosti politike Hrvatske i Duklje u 9. stoljeću. Mnoga arheološka iskopavanja starohrvatskih groblja osvijetlila su mnoge detalje o nošnji, oružju i životu starih Hrvata, o čemu Karaman u radovima *O počecima srednjovjekovnog Splita do godine 800* i u *Iz kolijevke hrvatske prošlosti* piše podosta (nalaz bizantskoga zlatnog novca, prijateljska veza Petra Krešimira i Dmitra Zvonimira s Rimskom crkvom i latinskim gradovima u Dalmaciji trajno svjedoče o uključenosti u umjetnost kršćanskog Zapada).
- ²⁹ Ferdo Šišić: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1925.
- ³⁰ Tzv. Radonova Biblija sadrži oko 1100 pisanih glosa na jeziku koji predstavlja mješavinu češkog i crkvenoslavenskog jezika s izrazitim hrvatskim utjecajem.
- ³¹ Ili kako Talijani kažu *avere il sale nella zucca* (imati soli u glavi).
- ³² Josip Brunšmid: *Hrvatske srednjovječne starine*. Vjesnik arheologije i povijesti dalmatinske, Split 1903.-1904.
- ³³ Za Karamanova ravnateljstva Konzervatorskim zavodom njegove kolege su otkrili ulomke starohrvatskih klesarija kod crkve Marije Gorske kraj Lobora s istovjetnom dekoracijom. Karaman želi naglasiti da je tim dokazom postavio temelje zaključka da je crkvenih kamenih građevina bilo i prije osnutka Zagrebačke biskupije, te da se ne smije sve temeljiti na literarnim izvorima. Ljubo Karaman: *O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara*. Historijski zbornik, časopis povjesnog društva Hrvatske, Zagreb V/1952., br. 1-2, 59-60.

- ³⁴ Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti provela je godine 1948. sustavno otkapanje u Bijelom Brdu, koje je iznijelo na vidjelo dio groblja koji su tad povezivali s 7. stoljećem, a drugi u period 8. stoljeća, Ljubo Karaman: *O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara*. Historijski zbornik, časopis povijesnog društva Hrvatske, Zagreb V/1952., br. 1-2, 62.

IN HONOUR OF THE 40TH ANNIVERSARY OF LJUBO KARAMAN'S DEATH
(1971 - 2011)

Summary

Doctor Ljubo Karaman, who was a famous Croatian art historian, conservator, historian and archaeologist, died in Zagreb forty years ago. Due to his professional efforts, art history was established as a respected scientific discipline, whereas the term conservation of art gained new meaning. For Lj. Karaman conservation meant preservation and was in direct connection with the artist's creative potential, as was often referred to later in a large number of related resources. Both the thorough analysis and the devoted preservation of art were the essence of his professional work.

The author hereby presents basic facts about Ljubo Karaman as a scientist and, at the same time, analyzes both his views and professional work in relation to art conservation and the history and theory of art. Since the very beginning of his career, he strongly advocated the necessity of the co-operation between art historians, conservators and architects. His views were presented in the so-called Report of Activities on the part of the Dalmatian District Conservation Office (Izvešće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorskog Ureda za Dalmaciju), in the year 1922 issue of the journal *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*. His decision to present his views was impelled by the reaction of his colleague, Ćiril Metod Iveković, to the museums and antiques law. Ć.M. Iveković expressed his negative views on the law during the meeting of archaeologists and conservators, which was held in Belgrade in 1922. Lj. Karaman further elaborated his views in the scientific paper entitled *O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara* (*The Importance of the Co-Operation between Archaeologists, Historians and Art Historians*), that was published in the journal *Historijski zbornik* in 1952.

The author hereby honours Lj. Karaman's dedication to his profession: it is due to his dedicated work that Croatian cultural heritage has been preserved. His influence is still felt in a large number of activities carried out by professionals in the field of cultural heritage study and preservation.